

UDK BROJEVI: 75.071.1:929 Опаџак Ж.
069.5:75(497.16)"2021"
ID BROJ: 81204233
DOI: https://doi.org/10.18485/f_zsmu.2023.19.11

KATEGORIJA ČLANKA: NAUČNI ČLANAK

MONOGRAFSKA STUDIJA

Žana Vukičević
Muzej savremene umjetnosti Republike Srpske, Banja Luka

**CRTICE IZ OSAMDESETIH
– ZBIRKA DJELA ŽELJKA OPAČKA**

Apstrakt:

Kolekcija Muzeja savremene umjetnosti Republike Srpske proširena je Zbirkom djela Željka Opačka, banjolučkog umjetnika koji je 2021. godine darovao ovoj instituciji svoj obiman opus nastao tokom osamdesetih godina XX vijeka. U tekstu su razmotreni aspekti muzeološke obrade, selektovanja i prezentovanja poklonjene građe unutar zasebne zbirke, kao i njeno značenje i značaj u domenu istraživanja umjetničke scene u Banjoj Luci tog vremena. Analiza Opačkovog stvaralaštva ukazala je na promišljanje autentične pozicije autora aktivnog u jednoj lokalnoj sredini u odnosu na tadašnje umjetničke tokove na jugoslovenskoj, kao i na internacionalnoj sceni, najčešće označene terminima nova slika/nova predstava.

Ključne reči:

muzejska zbirka, muzej, akvizicija, umjetnost osamdesetih, nova slika/
nova predstava, Željko Opačak

Zbirka djela Željka Opačka uvrštena je u kolekciju Muzeja savremene umjetnosti Republike Srpske 2021. godine zahvaljujući velikodušnom poklonu ovog banjolučkog umjetnika i jedinstvena je u muzejskom fundusu po svom obimu i raznovrsnosti umjetničkih tehnika. Čine je 1533 slike (ulje, akrilik i kombinovana tehnika na platnu, papiru i tekstilu), zatim crteži, skice i studije, grafike, tempere, akvareli, pasteli i kolaži. Značaj ove akvizicije ne ogleda se samo u brojnosti poklonjenih predmeta, a što predstavlja poseban izazov sa aspekta stručne muzeološke obrade i analize, već leži prvenstveno u domenu istraživanja i prezentovanja umjetničke scene u Banjoj Luci osamdesetih godina XX vijeka.

Zbirkom je obuhvaćen rani period Opačkovog dosadašnjeg opusa – od studentskih eksperimenata na početku osamdesetih, pa do formiranja specifičnog slikarskog jezika naglašene gestualnosti, fakturnosti i kolorita, koji dolazi do izražaja sredinom devete decenije. Ona pruža i nesvakidašnji uvid u kontinuitet formiranja određene umjetničke ličnosti, obilježen vrlo intimnim procesom autorefleksije, kao i promišljanja autentične pozicije stvaraoca aktivnog u jednoj lokalnoj sredini u odnosu na tadašnje globalne umjetničke tokove. Po svojim idejnim i formalno-stilskim osobenostima zbirka može funkcionisati i kao dragocjen reprezent ukupne kulturne klime tog vremena, koju su obilježile izuzetna stvaralačka kreativnost i imaginacija, kao i izrazit medijski i lingvistički pluralizam.

Uvid u obimnu građu poklonjenu Muzeju savremene umjetnosti Republike Srpske, što je zahtijevalo višestruko pregledanje, selekciju i grupisanje djela u cjeline prema hronološkim i tematskim parametrima, ukazuje na autora koji bi se mogao okarakterisati kao „umjetnik arhivista”. Opačak je marljivo i pedantno čuvao sve svoje rane radove i pohranjivao ih u porodičnom stanu u Banjoj Luci, pa se stiče utisak, bez obzira na to da li je riječ o uljima na platnu ili sasvim sitnim skicama i crtežima u formi usputne zabilješke u skicenblokovima, da je za njega svaki potez kistom ili olovkom bio od jednakog značaja. Zbog toga ova zbirka otkriva ne samo puteve umjetničkog formiranja i razvoja već i složene procese psihološkog i emocionalnog sazrijevanja jedne mlade osobe, znatizeljne i otvorene prema novim saznanjima i iskustvima.

Opačkovo stvaralaštvo iz osamdesetih godina potrebno je tretirati sa sviješću o postojanju široke mreže individualnih autorskih pozicija, raznolikih umjetničkih praksi i strujanja prisutnih na tadašnjoj jugoslovenskoj, kao i na internacionalnoj sceni, najčešće označenih terminima „nova slika” ili „nova predstava”. (Denegri 2013, 8–10) Ovim se odrednicama ne referiše na sliku kao umjetnički medij, već je u pitanju jedan širi pojam, koji obuhvata sve vrste vizuelnih izraza i novu slikovnost i ikoničnost, jer su nakon konceptualnih, svedenih i minimalističkih sedamdesetih, eksplozivne i neobuzdane osamdesete označile obnovu vizuelnosti i likovnosti, vraćanje legitimnosti materijalu te umjetničkom predmetu i gestu autora. (Деспотовић 2006, 6–7, 30–31)

Opačkovo umjetničko obrazovanje vezano je za Beograd, gdje je na Fakultetu likovnih umetnosti diplomirao 1986. godine, a potom završio i

postdiplomske studije, pa je sopstveni izraz mogao formirati u dodiru sa osobenim jezikom beogradske scene osamdesetih (Merenik 1995), izlažući samostalno ili grupno u Galeriji Doma omladine Beograda, Domu kulture „Studentski grad” i Galeriji FLU sa umjetnicima svoje generacije (Anicom Vučetić, Ljiljanom Vranić, Dušanom Milovanovićem, Branislavom Mihajlovićem).¹ Istovremeno, bio je aktivan u Banjoj Luci, gdje se kretao u krugu umjetnika koncentrisanih oko tadašnjeg Doma kulture (kao što su: Davor Ljubičić, Mihailo Rakita, Biljana Gavranović, Slobodan Dragaš), koji je zajedno sa Umjetničkom galerijom bio izlagačko i kulturno jezgro grada, a gdje je imao i atelje.²

Povratak slikarstvu i drugim klasičnim medijima označio je i pojavu novog senzibiliteta i subjektivnosti u umjetnosti osamdesetih, koji su proistekli iz afektivnih, emocionalnih i čulnih individualnih autorskih stanja, pri čemu umjetnik sasvim slobodno, bez ograničavanja u stilskom ili formalnom smislu i na osnovu trenutnog raspoloženja ispoljava svoje izrazito subjektivne sadržaje i lične mitologije (Деспотовић 2006, 21). Za Opačka se čin slikanja odvija kao strastveni proces oslobađanja i izbijanja unutrašnjeg intimnog svijeta, koji kulja i navire, kako je zapazio i Dušan Milovanović, njegov kolega sa studija i prijatelj: „Gledajući ga tako godinama pored sebe kako bje i kako se bje s platnom i onim što se na njemu ispod četke postepeno, kao na dahtaje, sad, pa opet, pa opet pojavljuje, uvek sam se s naporom otimao pomisli da bi on jednog dana sav, i rukama i nogama, mogao skočiti na njega i odistinski se potući i s njim i s onim 'opsenama' koje na njemu 'čini vidljivim', jer on je zapravo – slikar drame, loma, svih onih unutrašnjih ključanja, prskanja i pucanja koja pokatkad [sic!] ni naša vremenom i navikom oblikovana hladna maska lica ne uspeva sakriti. U tom se on rve i sam sa sobom i sa celim svetom oko sebe.” (Milovanović 1987)

Brojni crteži i skice u kombinovanoj tehnici, često malih formata i istrgnuti iz svezaka i blokova, odaju utisak kontinuiranog i predanog zapisivanja bujice misli u vidu likovnih predstava, kako i sam autor objašnjava: „Tematika mojih slika krajnje je privatna; u pitanju su samoposmatranja, bilježenja stanja i događaja iz mog života. U neku ruku, ja u slikama, a još više u crtežima, vodim svoj dnevnik.”³ Nerijetko su u ove predstave – crtice iz života, stvarne ili imaginarne, inkorporirane i pojedinačne riječi ili čitave rečenice. Njegovi spontani, brzi, gotovo po automatizmu povučeni potezi, namjerno naivni i nevješti, odaju poznavanje postulata sirove umjetnosti – *art brut* (Maclagan 2009), o čemu kaže: „Zanimanja

1 Vidjeti kataloge izložbi: Milovanović, Dušan. *Željko Opačak. Slike*. Beograd: Galerija Doma omladine, 1987; *Zajedno '85. Izložba radova studenata Akademija likovnih i primenjenih umetnosti iz Zagreba, Ljubljane, Beograda, Sarajeva, Prištine, Novog Sada i Skoplja*. Novi Beograd: Dom kulture „Studentski grad”, 1985; *Intervencija kao izazov. Ljiljana Vranić i Željko Opačak*. Beograd: Galerija FLU, 1986; *Željko Opačak & Dušan Milovanović. Slike i crteži*. Šabac: Galerija Doma omladine „Vera Blagojević”, 1985.

2 Vidjeti katalog izložbe: *Željko Opačak. Slike i crteži*. Banja Luka: Dom kulture, 1986.

3 Prilikom obrade zbirke među crtežima pronađene su i privatne zabilješke autora rukopisom na papirima, nedatovane.

su mi oduvijek bila usmjerena ka naivnom i infantilnom izrazu, izrazu djece kao i ludaka i diletanata. Gotovo klovnovski uzimam neke njihove moduse i iza njih sakrivam svoje znanje i vještinu. Polazna tačka sadržaja u većini slučajeva je humor, dosjetka, geg.”⁴

U pronalaženju formalno-stilskog izraza i eksperimentisanju sa različitim tehnikama za Opačka su naročito bila plodonosna i inspirativna putovanja u evropske umjetničke centre tokom studija, gdje se upoznao s novim pojavama na svjetskoj sceni, pa je na djelima s početka osamdesetih, poput serije crteža *Penzioneri* i slike *Velika procesija* iz 1983. godine, evidentna fascinacija umjetnošću grafita – *graffiti art* Žana Mišela Baskijata (Jean-Michel Basquiat) (Buchart 2016). Kvalitet svedenog, sirovog i hotimično naivnog crteža imaju i slike vrlo živog i vedrog kolorita sa preovlađujućom bijelom pozadinom, nastale 1984. godine, u akriliku na platnu ili tekstu (Oh, sanjaš li, Da li su tvoje i one ruke što mirišu u ogledalu, Ujed anđela, Sv. Sebastijan i dr.). Opačkov slikarski jezik mijenja se sredinom decenije, kada počinje više da koristi ulje, koje mu je „otežalo i zamračilo predstave”,⁵ što je uočljivo na slikama *Smrt ratnika, Odisej i sirene* iz 1985, te *Narcis i Narcisa* iz 1986. godine. Ovaj proces postepenog usložnjavanja i sve odlučnijeg taloženja boje dostiže vrhunac 1987, 1988. i 1989. godine, kada nastaju takozvane guste slike, sada prigušenog i tamnog kolorita, koje stvara u svom banjolučkom ateljeu (*Sjećanje na posljednji poljubac, Nezaboravna vatra, Smrt u kadi, Intimni pejzaž istočni* i dr.). Njihova reljefnost, dobijena izrazito pastuoznim namazima i zasićenošću platna pigmentom, dodatno je naglašena i apliciranjem drugih materijala, poput poliestera.

Tematski korpus Opačkovih djela iz osamdesetih godina počiva na dualitetu eros–tanatos, direktno derivirajući iz njegovog intimnog, emocionalnog mikrokosmosa, sazdanog od ljubavnih čežnji, tjelesne čulnosti, erotske požude, želja i zebnji, ali u izvjesnoj mjeri odražava i atmosferu epohe suočene sa strahom od nepoznatog, kakva je u to vrijeme bila pojava nove smrtonosne bolesti HIV/AIDS (crteži u kombinovanoj tehnici „Soul of AIDS I” i „Soul of AIDS II” iz 1983). Ovaj vrlo lični umjetnikov svijet nabujale i nesputane imaginacije i fantazije, u čijem je fokusu dominantna predstava ljudskog tijela, koje Opačak uporno i opsesivno ponavlja u bezbroj varijacija muških i ženskih aktova, gasiće se i iščezavati iz njegovog opusa krajem decenije. Novo stišavanje i neutralizovanje sadržaja, kao i pročišćavanje umjetničkog jezika, vidljivi su na radovima s početka devedesetih godina (triptisi *Ljubavnici u japanskim vrtovima* iz 1991, gdje kombinuje figuralne kompozicije na platnu i apstrakcije u akvarelu i temperi), čime se završava hronološki pregled Zbirke djela Željka Opačka.

Postepeno povlačenje u svedeniji, apstraktni izraz, suprotan dotadašnjem dominantnom likovnom obilju i figuraciji, danas je teško posmatrati isključivo u svjetlu željene stilske evolucije autora, to jest kao umjetnički mehanizam izdvojen od tada već prisutnog opšteg predosjećaja kataklizme na prostorima nekadašnje

4 Iz privatnih zabilješki autora.

5 Iz privatnih zabilješki autora.

Jugoslavije. Zapravo, moguće ga je tretirati kao svjesnu ili podsvjesnu manifestaciju vrlo ličnog naslućivanja nadolazećih krupnih društvenopolitičkih promjena i nacionalnih previranja, koje će se presudno odraziti i na Opačkov životni put – napuštanje Banje Luke i odlazak u Sloveniju. Kraha sistema vrijednosti i naivnog i pomalo romantičnog vjerovanja u jedinstvo, državu i sistem uticaće i na njegovu potrebu za daljim transformisanjem izraza tokom devedesetih, prije svega kroz raskid sa slikarstvom i idejom lijepog u umjetnosti, te okretanjem ka instalaciji i novim medijima (Čerčnik 2014).

Zbirka djela Željka Opačka u cjelini otkriva različite muzeološke, istorijsko-umjetničke, kulturološke, psihološke, privatne i intimne aspekte i mogućnosti sagledavanja opusa jednog autora. Njen značaj posebno je vidljiv u kontekstu pregleda razvoja i lokalnih specifičnosti umjetničke scene Banje Luke, gdje trajno ostaje kao kulturna baština zahvaljujući poklonu Muzeju savremene umjetnosti Republike Srpske, a uvrštavanjem u institucionalni sistem biva zaštićena, valorizovana i dostupna javnosti. Zbirka sadrži i izvjesnu memorijalnu dimenziju, izraženu kroz spontanu i gotovo podrazumijevajuću ulogu čuvanja i konzerviranja Opačkovog individualnog, ali i šireg društvenog sjećanja na osamdesete, kao epohu obilježenu osjećajem optimizma, nevinosti i slobode. Konačno, njeno predstavljanje publici izložbom u Muzeju 2021. godine, trideset godina nakon nastanka, u simboličkom i subjektivnom smislu označilo je povratak Opačka u rodni grad, te oživljavanje mladosti i nekih ljepših vremena.

Literatura

- Buchart, Dieter. *Basquiat: Radical Innovator Between the Everyday, Knowledge, and Myth*. Vienna/ New York: W&K – WIENERROITHER & KOHLBACHER, 2016.
- Denegri, Jerko. *Srpska umetnost 1950–2000. Osamdesete*. Beograd: Orion Art, Topy, 2013.
- Деспотовић, Јован. *Нова слика*. Београд: Слио, 2006.
- Maclagan, David. *Outsider Art. From the Margins to the Marketplace*. London: REAKTION BOOKS LTD, 2009.
- Merenik, Lidija. *Beograd: Osamdesete. Nove pojave u slikarstvu i skulpturi 1979–1989. u Srbiji*. Novi Sad: Prometej, 1995.
- Milovanović, Dušan. *Željko Opačak. Slike*, Beograd: Galerija Doma omladine, 1987.
- Čerčnik, Irena, Alenka Domijan i Petra Kapš. *Željko Opačak. Vrnitev v kraljevstvo*. Celje: Center sodobnih umetnosti Celje, 2014.
- Katalozi izložbi bez navedenog autora: *Žajedno '85. Izložba radova studenata Akademija likovnih i primenjenih umetnosti iz Zagreba, Ljubljane, Beograda, Sarajeva, Prištine, Novog Sada i Skoplja*. Novi Beograd: Dom kulture „Studentski grad”, 1985; *Intervencija kao izazov. Ljiljana Vranić i Željko Opačak*. Beograd: Galerija FLU, 1986; *Željko Opačak & Dušan Milovanović. Slike i crteži*. Šabac: Galerija Doma omladine „Vera Blagojević”, 1985; *Željko Opačak. Slike i crteži*, Banja Luka: Dom kulture, 1986.

Žana Vukičević
Museum of Contemporary Art of Republic of Srpska, Banja Luka

**NOTES FROM THE EIGHTIES
– COLLECTION OF WORKS BY ŽELJKO OPAČAK**

Summary:

The collection of the Museum of Contemporary Art of Republic of Srpska has been enlarged with the collection of works by Željko Opačak, an artist from Banja Luka who donated to this institution his extensive work created during the 1980s in 2021. The article discusses the aspects of museological processing, selection and presentation of the donated material within a private collection, as well as its meaning and significance in the field of research of the artistic scene in Banja Luka of that period. The analysis of Opačak's opus pointed to the consideration of the authentic position of an author active in a local environment in relation to the current artistic trends on the Yugoslav, as well as on the international scene, most often denoted by the term of new image.

Keywords:

museum collection, museum, acquisition, 1980s art, new image, Željko Opačak

PRIMLJENO / RECEIVED: 07. 04. 2022.
PRIHVACENO / ACCEPTED: 10. 05. 2022.